

Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ ΣΤΗ ΘΑΣΟ ΑΠΟ ΤΟ 18ο ΑΙ. Μ.Χ. ΜΕΧΡΙ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20ού

Αγγελική Κιουρτσή - Μιχαλοπούλου

Ο George Perrot, Γάλλος αρχαιολόγος και ελληνιστής, στο έργο του «Memoire sur l' île de Thasos», Paris 1864, (Υπόμνημα περί της νήσου Θάσου) έγραφε για την όψη των κατοίκων της Θάσου ότι ο τύπος τους δεν ήταν ωραίος, όπως η φύση που τους περιέβαλλε. Οι γυναίκες γενικά ήταν καλύτερα πλασμένες, αλλά είχαν ανίστημα μικρότερο από το μέσο. Πολλές ωραίες, γλυκιές και κανονικές μορφές έβρισκε κανείς στο Θεολόγο και στην περιοχή του... Φορούσαν ένα άσπρο μακρύ πουκάμισο, επάνω απ' αυτό ένα μπλε φόρεμα χωρίς πτυχές, που το έζωναν σφιχτά γύρω από τους γοφούς και τέλος το σκούρο κόκκινο, συνήθως, «κοντογούνι», που δεν είχε μανίκια και έτσι άφηνε ελεύθερα τα χέρια μέσα στα άσπρα φαρδιά μανίκια του πουκαμίσου. Στο κεφάλι φορούσαν το «ραξίνι». (Μια φορεσιά που δείχνει ένα χαρακτηρισμό λιτό, πρακτικό, δυναμικό, δραστήριο και ελεύθερο, θα ήθελα να παρατηρήσω εγώ).

Τα ντόπια δημοτικά τραγούδια εξιμνούν ωστόσο την ομορφιά της γυναίκας της Θάσου: όμορφη, «ψιλή, λιγνή και μακρομαλλούσα», «μελανή» (= μελαχροινή), με «γεράνια χείλια, μαύρα μάτια, μαύρα φρύδια», ελιές στο μάγουλο, άσπρο λαιμό και πλούσια στήθια. Πιο σπάνια είναι η «μαυροματούσα και ξανθή» και η «ξανθομαλλούσα»¹.

Σ' αυτή τη γυναίκα και στη θέση της μέσα στο σπίτι και την οικογένειά της και μέσα στην κοινωνία του νησιού της αναφέρεται η εισήγησή μας αυτή, η οποία αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης έρευνάς μας σχετικής με τη θέση της γυναίκας στη Θάσο από τα αρχαία χρόνια μέχρι σήμερα.

1. Κ. Τσιάτας, Δημοτικά τραγούδια Θεολόγου Θάσου, Θασιακά 2(1985), σ. 59-64. Μ. Ανδρουλάκη, Συμβολή στη μελέτη της θασιακής μουσικής παράδοσης, Θασιακά 10(1996-1997), σ. 78-96. Α. Σταθοπούλου, Ο γάμος στο Θεολόγο Θάσου, Θασιακά 1(1984), σ. 61-66. Οι περισσότερες παραπομπές γίνονται στα «Θασιακά» (10 τόμοι), τα οποία εκδίδονται από τη Θασιακή Ένωση Καβάλας με τη φροντίδα του ακατατόνητου προέδρου της, αγαπητού συναδέλφου κ. Κώστα Χιόνη.

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η γέννηση ενός κοριτσιού στη Θάσο δεν ήταν, βέβαια, ό,τι καλύτερο για τους γονείς. Όπως και σε άλλα μέρη της Ελλάδας τη θεωρούσαν τη γυναίκα ως «αδύνατο μέρος» με όλες τις γνωστές συνέπειες, όπως φαίνεται και στην από 27.10.1905 επιστολή που έστειλε ο Θάσιος Κυριάκος Παρασχούδης στο γιο του στην Αμερική : «*Αι οικογενειακαί φροντίδαι μου είναι πολλάί, διότι έχομεν πολυμελή οικογένειαν και μάλιστα αδύνατα μέρη... τους ασπασμούς και τας ευχάς δέξου από τας αδελφάς σου...*»².

Οι γονείς, εκτός από τις άλλες υποχρεώσεις που αυτομάτως αναλάμβαναν για το κορίτσι τους, έπρεπε σύμφωνα με το έθιμο να ετοιμάσουν την προίκα του για την ώρα του γάμου του, όπως βέβαια οι γονείς των αγοριών ήταν υποχρεωμένο, πάντα σύμφωνα με το έθιμο, να κτίσουν σπίτι για το αγόρι τους, όταν το παντρεύουν.

Στη διαθήκη του Θεοδοσίου Αργύρη (Ποταμιά) με χρονολογία 13 Ιουλίου 1848 φαίνεται ακριβώς αυτή η υποχρέωση των γονέων: «... ο Θεοδόσιος Αργύρη... *Τω υιό του Βασιλείω αφήσει το οσπίτιον με την περιοχὴν του... Τη Στεριανή θυγατρὶ του την προίκαν της... Και τη ετέρα θυγατρὶ του Αποκαυχίνα την προίκαν της...*»³.

ΟΝΟΜΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Είναι γνωστό ότι κατά τους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας, όπως και κατά τη βυζαντινή περίοδο, αλλά και την ελληνική αρχαιότητα δεν υπήρχαν επώνυμα με τη σημερινή νομική σημασία και σχέση του όρου. Αυτό συμβαίνει σ' όλες τις χριστιανικές κοινότητες. Το ίδιο ισχύει και για τους χριστιανούς της Θάσου⁴.

Για να ξεχωρίζουν τα άτομα μεταξύ τους, ιδίως όταν είναι ομώνυμα, προστίθενται κάποια άλλα γνωρίσματα, το όνομα του πατέρα για παράδειγμα, όπως βλέπουμε σε νομικά έγγραφα της Θάσου, κυρίως, δικαιопρακτικά, τα οποία έχουν δημοσιευθεί στα Θασιακά (1-10 τόμ.). Τέτοια έγγραφα αναφέρονται πολύ συχνά στην ανακοίνωσή μας.

Η γυναίκα στα διάφορα έγγραφα προσδιορίζεται με το βαφτιστικό της όνομα και το όνομα κάποιων από τους οποίους εξαρτάται:

α) με το όνομα του πατέρα της, όπως αυτό γίνεται εξάλλον και για τα αγόρια: *τιν δέσπινα του λάσκαρη* (1784 Σεπτεμβρίου 26)⁵, *εγώ η Βασιληκὺ το Γιάνι του*

2. Κ. Χιώνης, Ανέκδοτα δικαιопρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 166, αρ. εγ. 65.

3. Τ. Α. Γριτσόπουλος, Το Λογχείον Μαρίας Σταματίου Λασκαρίδου Ποταμιάς, «Θασιακά» 7(1990-1991), σ. 351.

4. Κ. Σταλίδης, Τα οικογενειακά ονόματα των Θασίων σύμφωνα με τις πηγές, «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 585-586.

5. Κ. Χιώνης, Ανέκδοτα δικαιопρακτικά έγγραφα της Θάσου των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 94, αρ. εγ. 11. Σε όλα τα έγγραφα διατηρείται η ορθογραφία του κειμένου.

σκληρού (1748 Απριλίου 11)⁶, ελένη θυγάτηρ κυρ(ι)άκου αργηροπούλου (1892 Δεκεμβρίου 18)⁷, τα κορίτσια του βασιλί του πρισίμι (1795 Οκτωβρίου 4)⁸, οι ηποφαινομένη λασκαρίνα θυγάτηρ του Μακαρίτου Ιωάννου Πουλήου (1893 Απριλίου 25)⁹.

β) με το όνομα της μητέρας της: λιμουινιά θεομαγής (1876 Ιανουαρίου 8)¹⁰, εγώ η δούκινα της ποτέ σωφιανήνας (1749 Φεβρουαρίου 12)¹¹, μέσα εις της Θωμιάς της αυγουστήνας του περιβόλη (1749 Φεβρουαρίου 12)¹², (ανδρωνυμικά τα δύο ονόματα «σωφιανήνα» και «αυγουστήνα»).

γ) με το όνομα του αδελφού της, οπότε προστίθεται η λέξη «αδελφή του...»: ειγώ ει (α)ργιρί ει αδελφί του μιταξά διμήτρι (1804 Φεβρουαρίου 27)¹³, η ηποφενομένη... Αργιρί Αδελφί Εμμανουήλ Χριστόφα (1888 Μαΐου 10)¹⁴.

δ) με το όνομα του συζύγου της. Στην περίπτωση αυτή προστίθεται η λέξη «γυνή», σχεδόν πάντα ανορθόγραφη: υγώ ι μαρία ει γινοί του κοσταντί (1791 Νοεμβρίου 14)¹⁵, η λασκαρίνα του παράσχου η γυνή (1865 Μαρτίου 5)¹⁶.

Όταν είναι χήρα, πάλι με το όνομα του συζύγου της προσδιορίζεται: εγώ... ευφροσύνη του ποτέ καρά μανόλη γινηή (1797 Νοεμβρίου 19)¹⁷, ηγώ ει ορανία γινί του ποτέ μαθιού (1799 Οκτωβρίου 22)¹⁸, τιμοτάτι γινί του ποτέ διμήτρι άγγελη (1824 Δεκεμβρίου 21)¹⁹, εγώ ει λασκαρίνα γινί του ποτέ γιάνι μιταξά (1836 Ιανουαρίου 2)²⁰.

ε) με το ανδρωνυμικό της: εγώ η μαρία σπίτζενα (1731 Ιουνίου 29)²¹, εγώ η λα-

6. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 138, αρ. εγ. 1.

7. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 178, αρ. εγ. 25.

8. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 97, αρ. εγ. 18.

9. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 158, αρ. εγ. 51.

10. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 146, αρ. εγ. 13.

11. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 88, αρ. εγ. 3.

12. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 88, αρ. εγ. 3.

13. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 99, αρ. εγ. 21.

14. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 130, αρ. εγ. 14.

15. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 96, αρ. εγ. 15.

16. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 152, αρ. εγ. 26.

17. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 98, αρ. εγ. 19.

18. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 98, αρ. εγ. 19.

19. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 165, αρ. εγ. 1.

20. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 167, αρ. εγ. 1.

21. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 87, αρ. εγ. 1.

σκαρίνα παρασχοΐδινα (1781 Οκτωβρίου 24)²², εγώ η παπαδιά η παπασοτήρηνα (1784 Μαρτίου 24)²³.

στ) Μερικές φορές με το όνομα του συζύγου της και του πατέρα της ταυτόχρονα: ...η γραία Μαρία, γυνή Αυγουστή παπά Γιαννάκη και θυγάτηρ παπά Κωνσταντή²⁴.

ζ) Σε μεταγενέστερα χρόνια προσδιορίζεται με το επίθετο του συζύγου της είτε με το γένος της: Οι υπογεγραμμένοι λασκαρίνα συζήγου Σωτηρίου Στεφανή (1887 Δεκεμβρίου 2)²⁵, ...η Αννούδα Σ. Λαμπίρη και... η Ελισάβετ Κ. Τζιάτα (1900 Νοεμβρίου 22)²⁶. Ελένη το Γένος Παναγιώτου Καφανδάω (1908 Μαΐου 28)²⁷.

Προσδιορίζει όμως και η ίδια με το βαπτιστικό της όνομα τα παιδιά της:

α) όταν είναι χήρα, οπότε χρησιμοποιείται απλά το βαπτιστικό της όνομα ή αυτό που απέκτησε με το γάμο της: εγώ ο παράσχος ραλίτζας (1856 Οκτωβρίου 8)²⁸, εγώ ο γιάνης Ελένης (1852 Μαΐου 3)²⁹, μής της φλούρωσ τα πηδηά (1762 Απριλ. 27)³⁰.

Σε κάποιες περιπτώσεις χρησιμοποιείται ταυτόχρονα και το όνομα του πατέρα: εγώ ο αθανάσιος ηός του ποτέ διμήτρη και ηός της παγόνας (1834 δικιμβρίου 13)³¹.

β) όταν τα παιδιά της κάνουν συναλλαγές σχετικές με τη μητρική τους περιουσία: τα ηποφενόμενα τέκνα της κλιμάτους... επουλήσαμεν... του ένα τρίτου του μητρικού μας τόπου (1910 Νοεμβρίου 8), η... λοβολίνα Αυγουστή και θυγάτηρ Αικατερίνης έχοντας εις μερίδιόν μου εν χωράφιον Μητρικόν μου (1874 Ιανουαρίου 29)³², ή όταν η προσωπικότητα της γυναίκας, η οποία στην ουσία διευθύνει το σπίτι, επισκιάζει την παρουσία του άντρα της.

ΜΟΡΦΩΣΗ

Οι ιστορικές συνθήκες –τουρκοκρατία– και οι ανάγκες επιβίωσης, καθώς και η νοοτροπία της εποχής δεν επέτρεπαν τη μόρφωση των αγοριών, πολύ περισσότερο

22. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 154, αρ. εγ. 30.

23. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 141, αρ. εγ. 7.

24. Κ. Χιόνης, Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμιτουλή, «Θασιακά» 8(1992-1993), σ. 161, αρ. εγ. 12.

25. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 4(1987), σ. 112, αρ. εγ. 27.

26. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 4(1987), σ. 120, αρ. εγ. 41.

27. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 159, αρ. εγ. 53.

28. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 149, αρ. εγ. 21.

29. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 146, αρ. εγ. 16.

30. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 90.

31. Μ. Βαρβούνη, Παρατηρήσεις με βάση ανέκδοτα έγγραφα της Θάσου (1834-1918), «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 142, αρ. εγ. 1.

32. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 173, αρ. εγ. 17.

τη μόρφωση των κοριτσιών. Παρατηρήσεις σε δικαιοπρακτικά και άλλα έγγραφα επιβεβαιώνουν την έλλειψη στοιχειώδους μόρφωσης: είναι γεμάτα από ανορθογραφίες και υπογραφές αγραμμάτων ανθρώπων που δεν ξέρουν να γράφουν ορθογραφημένα ούτε το όνομά τους. Τις πιο πολλές φορές δεν ξέρουν ούτε την υπογραφή τους, γι' αυτό υπογράφουν άλλοι αντί για τους ενδιαφερόμενους, ενώ οι ίδιοι βάζουν για επικύρωση το σημείο του σταυρού ή το δακτυλικό τους αποτύπωμα.

Δηλωτικό της αγραμματοσύνης των Θασίων ανδρών αυτής της περιόδου είναι το έγγραφο με ημερομηνία 2 Φεβρουαρίου του 1837³³: *δילוπιούμεν εμοίς ει ενχόραιοι Μαριώται μικρή και μεγάλοι...*, στο τέλος του οποίου για επικύρωση υπάρχουν 62 δακτυλικά αποτυπώματα.

Παραθέτουμε έγγραφα ενδεικτικά της αγραμματοσύνης των Θασίων γυναικών (αξιοπρόσεκτα τα χαρακτηριστικά ρήματα όπως π.χ. στα(υ)ροσημιώ, σταυροποιώ, σταυροτοι(υ)πώ, δακτυλοποιώ, δακτυλοτυπώ):

*Καγώ η λοβολίνα Αυγουστή υπόσχομαι και διά το αγράμματόν / μου με υπόγραψε κατά διαταγήν μου ο γράψας εγώ θέττω το Σημείον του σταυρού*³⁴.

*η υποφαινομένη Μαρία γεωργίου Μπακαζάνη ως αγράμματος υπογράφομαι παρα Παπαχριστοδούλου εγώ δε στα(υ)ροσημιώ*³⁵.

*Συμβόλαιον... Ευαγγελινή Αθανασίου Χαν^ηΙωάννου βεβαιώ τα άνωθεν και ως αγράμματος ούσα κατ' εντολήν μου με υπογράφει ο Γεώργιος Γεωργιάδης εγώ δε Σταυροποιώ*³⁶.

*Τους Αγραμμάτους Γιαννάκην Αυγουστή συν της Συζύγου αυτού Ευγενει ενειπογράφω κατ' εντολίν τους αυτοί δε σταυροτοιποιούν*³⁷.

*εγώ ο παναγιότης ψίλους ομού με την γυναίκα μου σωσάνα ηποσχόμεστε εις τάνοθεν μην ξεύροντας γράψιμου βάνουμε τις μονοδάκτηλές μας*³⁸.

*οι υποκάτωθεν γραμμένοι Σωτήρης και Φωτεινή η γυναίκα μου... εδώσαμεν το παρόν γράμμα μας... με τας εδικάς μας δακτυλοβούλους*³⁹.

33. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 39-40, αρ.εγ. 1.

34. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 174, αρ.εγ. 17.

35. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα Θασιακά έγγραφα των ετών 1769-1909, «Θασιακά» 5(1988), σ. 127-128, αρ.εγ. 29.

36. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 180-181, αρ.εγ. 28.

37. Κ. Χιόνης, Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμπουλή, «Θασιακά» 8(1992-1993), σ. 184, αρ.εγ. 52.

38. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 107, αρ.εγ. 28.

39. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα Θασιακά έγγραφα των ετών 1769-1909, «Θασιακά» 5(1988), σ. 106-107, αρ.εγ. 5.

τάξη, αφού, σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής, τα κορίτσια δε χρειάζονται “πολλά γράμματα”⁴⁹.

β) γίνεται διανομή βιβλίων σε μαθητές και μαθήτριες: «Βιβλία διδακτικά και υλικόν γραφής διενεμήθησαν δωρεάν εις απόρους μαθητάς και μαθητρίδας 66 Σχολείων... εσχάτως δε και εις την νήσον Θάσον (1875)»⁵⁰.

γ) γίνονται σχολικές γιορτές με τη συμμετοχή μαθητών και μαθητριών:

«εξεφώνησε τον πανηγυρικόν της ημέρας, μεθ’ ον οι μαθηταί και μαθήτριάι διά των λαμπρών ασμάτων τα οποία έψαλλον...», (ανταπόκριση της εφημ. «Αλήθεια», 12-2-1909)⁵¹. «Μετά το πέρας του λόγου εψάλησαν υπό των μαθητών και μαθητριών διάφορα μονόφωνα και δίφωνα άσματα...» (ανταπόκριση της εφημ. «Νέα Αλήθεια», 18-2-1910)⁵². «Υπό μαθητρίδας δε της ομογενούς σχολής απηγγέλθη μικρός λόγος, το τέλος του οποίου ηκολούθησαν παρατεταμένοι ζητοκραυγαί...» (ανταπόκριση της εφημ. «Φάρος», 8-4-1908, Θεσ/νίκη)⁵³.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Οι γυναίκες της Θάσου ζούσαν μέσα στην κοινωνία του χωριού τους και δεν ήταν περιορισμένες στα σπίτια τους. Παρακολουθούσαν είτε συμμετείχαν στις διάφορες θρησκευτικές και κοινωνικές εκδηλώσεις:

α) στα πανηγύρια, όπου πήγαιναν, ήταν καθισμένες σε μουλάρια στολισμένα με πανέμορφα κεντητά χαλιά του αργαλειού, φτιαγμένα από τα χέρια τους⁵⁴. Χόρευαν και διασκέδαζαν με τις οικογένειές τους. Και ανύπαντρες κοπέλες έπαιρναν μέρος σ’ αυτά και στους χορούς τους, όπως φαίνεται και στο δημοτικό τραγούδι: «Βουρλίζομαι να σε θωρώ, κόρη μ’, σαν μπαίνεις στο χορό»⁵⁵.

β) στις διάφορες λαϊκές συμβολικές εκδηλώσεις, όπως το πήδημα της φωτιάς, που άναβαν κάποιες φορές το χρόνο για το καλό⁵⁶. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι

49. Σιδηρούλα Ζυγίου-Καραστεργίου, Θέματα οργάνωσης και λειτουργίας της Αστικής Σχολής Κάστρου, «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 288-289.

50. Αθ. Καραθανάσης-Ιω. Μπάκας, Θασιακά Εκπαιδευτικά (1860-1910), «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 343.

51. Αθ. Καραθανάσης-Ιω. Μπάκας, Θασιακά Εκπαιδευτικά (1860-1910), «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 347.

52. Αθ. Καραθανάσης-Ιω. Μπάκας, Θασιακά Εκπαιδευτικά (1860-1910), «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 344.

53. Αθ. Καραθανάσης-Ιω. Μπάκας, Θασιακά Εκπαιδευτικά (1860-1910), «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 346.

54. Γιάννης Βαρδαβούλιας, Χαρακτηριστικές λέξεις, παροιμίες και γλώσσα του Θεολόγου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 27.

55. Κ. Τσιάτας, Δημοτικά τραγούδια Θεολόγου Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 59.

56. Γιάννης Βαρδαβούλιας, Χαρακτηριστικές λέξεις, παροιμίες και γλώσσα του Θεολόγου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 48.

στο συμβολικό χορό, που χορεύεται μέχρι σήμερα στα Καλύβια Λιμεναριών κάθε Απρίλη και έχει τις ρίζες του στη διονυσιακή λατρεία, κορυφαία του χορού είναι πάντα γυναίκα⁵⁷.

γ) στις θεατρικές παραστάσεις: «*Η συρροή του πλήθους εξ εκατέρου των φύλων, διατράνουντος ούτω την εκδήλωσιν των ευγενών αισθημάτων προς παν κοινωνοφελές, ήτο μεγίστη*»⁵⁸.

δ) στις σχολικές γιορτές: «*μετέβησαν εις την επί τούτω καταλλήλως διεσκευασμένην αίθουσαν, την οποίαν είχαν ασφινκτικώς κατακλύσει πλήθος πολύ εξ αμφοτέρων των φύλων*» (ανταπόκριση της εφημ. «Αλήθεια» 12-2-1909)⁵⁹.

ε) στις φιλανθρωπικές εκδηλώσεις, όπου μάλιστα πρωτοστατούσαν: «*προχθές Κυριακήν επιτροπή εξ 8 κυριών... περιελθούσα την Παναγίαν διένειμε λαχεία υπέρ των απόρων προσφύγων*»⁶⁰.

ΒΙΑ ΣΕ ΒΑΡΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Δεν έλειπαν από τη θασιακή κοινωνία περιστατικά βίας και κακοποίησης σε βάρος γυναικών, όπως φαίνεται και από σχετικά δημόσια έγγραφα. Η πρώτη αναφορά μας θα γίνει σε περιπτώσεις κλοπής κοριτσιών σε ηλικία γάμου.

Παραθέτουμε λόγω της σπουδαιότητάς του αυτούσιο το έγγραφο, το οποίο έστειλε ο Διοικητής Θάσου Μουσταφά Βέης στις 16 Οκτωβρίου 1861 «*προς τους κυρίους προεστούς, προκρίτους και κατοίκους Μαριών*» με την εντολή «*να αναγνωσθή εις την εκκλησίαν προς γνώσιν και οδηγίαν όλων*»⁶¹:

«*Παναγία 16 Οκτωβρίου 1861*

Προς τους κυρίους προεστούς, προκρίτους και κατοίκους Μαριών,

Εις την νήσον προ πολλού υπήρξε συνήθεια να λαμβάνουν κορίτσια διά της βίας και απάτης και άνευ της συγκαταθέσεως των γονέων. Είναι γνωστόν πόσα ολέθρια δυστυχήματα προκύπτουσιν εκ τούτου καθώς και τελευταίως συνέβη από Άγιον Γεώργιον από τους συγχωριανούς σας. Προς αποφυγήν ετέρων τοιούτων δυστυχημάτων ενεγράναμεν να συμβουλευόμεν και πάλιν υμάς. Ουδείς δύναται να αρπάση την αρραβωνιαστικήν του, πλην και να αγαπά αυτόν, άνευ της συγκαταθέσεως των γονέων της, εις τοιαύτην περίπτωσιν ο αρραβωνιαστικός μπορεί να αναφερθή εις την Διοίκησιν και τον Αρχιερέαν να γίνη η απαιτούμένη εξέτασις και να αποδοθή ενός

57. Γ. Αυγουστίδης, Ένας πανάρχαιος χορός στα Καλύβια των Λιμεναριών, «Θασιακά» 2(1985), σ. 83.

58. Αθ. Καραθανάσης-Ιω. Μπάκας, Θασιακά Εκπαιδευτικά (1860-1910), «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 347-348.

59. Αθ. Καραθανάσης-Ιω. Μπάκας, Θασιακά Εκπαιδευτικά (1860-1910), «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 347.

60. Διάφορα, εφημ. «Σημιαία», αριθ. φ. 1375/15-11-1916, «Θασιακά» 3(1986), σ. 189. Βλ. και ενότητα «Κοινωνικές σχέσεις» της εργασίας μας αυτής.

61. Γ.Α.Κ.-Αρχεία Ν. Καβάλας, Ιστορικά έγγραφα Θάσου 1830-1912, Α.Β.Ε. 284, Α.Ε.Ε. ΣΥΛΛ. 127.

εκάστου το δίκαιον. Ο τολμήσας δε να πράξη τουναντίον, εκείνος θα παιδεύηται αυστηρώς κατά τον νόμον και θα εξορίζεται της πατρίδος. Επίσης και οι ιερείς να προσέχωσι πολύ διά να μην υποπίπτωσιν και καταναγκάζονται υφ' ότινος δει.

Το παρόν αναγνωσθή εις την εκκλησίαν προς γνώσιν και οδηγίαν όλων

Ο Διοικητής Θάσου

Μουσταφά Βέης»

Η σοβαρότητα του προβλήματος στην κοινωνία της Θάσου σχετικά με την αρπαγή κοριτσιών «διά της βίας και απάτης και άνευ της συγκαταθέσεως των γονέων» ήταν μεγάλη. Αυτό φαίνεται και από το ότι για την αντιμετώπισή του προκλήθηκε ειδικό έγγραφο από το Διοικητή της Θάσου, το οποίο απευθυνόταν σε όλους –προεστούς, προκρίτους και κατοίκους Μαριών, ιερείς– ώστε να αντιμετωπιστεί συνολικά και αποτελεσματικά και μάλιστα με πολύ αυστηρή ποινή, με εξορία. Το φαινόμενο, πάντα σύμφωνα με το έγγραφο, είχε εκδηλωθεί «προ πολλού» με «ολέθρια δυστυχήματα», σε όλο το νησί και πρόσφατα στις Μαριές.

Τα επόμενα αποσπάσματα εγγράφων προέρχονται από τον κώδικα της προεστοδημογεροντίας Παπάς Μαχαλά Καζαβιτίου:

1. Ξυλοδαρμός γυναικών. α) Πρόκειται για τον ξυλοδαρμό της παπαδιάς παπα-Δημητρίου, τον οποίο δε δίστασε να καταγγείλει η ίδια στις Αρχές, όπως φαίνεται στα σχετικά έγγραφα: «Αναξίς. Αναφερθήσα η παππαδγιά Παππα Δημητρίου εις τον Σούμπασιν περί τον αδελφόν του Δημητράκη ότι την έδιωρεν εις το Κώστα το οσπίτιον έμπροσθεν μαρτύτων... Καζαβίτιον Παπάς Μαχαλάς τη 29 Δεκεμβρίου 1873». Ο χειροδικήσας καταδικάστηκε από την Προεστοδημογεροντία σε φυλάκιση 6 ημερών, σε πρόστιμο (τζιτζά) και σε γραπτή εγγύηση από αξιόπιστο εγγυητή για το ότι δε θα ξανακάνει το ίδιο ο κατηγορούμενος⁶².

β) «Προ τεσσάρων ημερών, καιρίως τραυματισθείσης γυναικός τινός υπό μένεα κατ' αυτής πνέοντος ανδρογύνου, ειδοποιηθείσης της λεγομένης διοικήσεως, συμπαρέλαβεν ο πρόεδρος... τον κύριον Δημητριάδην ως ιατρόν της διοικήσεως όπως επισκεφθή την πληγωθείσαν...»⁶³.

2. Ξυλοδαρμός κοριτσιών. Πρόκειται για τον ξυλοδαρμό δύο κοριτσιών, τον οποίο δε δίστασαν να καταγγείλουν τα ίδια στις Αρχές, όπως φαίνεται από τη σχετική απόφαση που εξέδωσε στις 25 Μαρτίου 1874 η Προεστοδημογεροντία Καζαβιτίου, η οποία επέβαλε φυλάκιση 11 ημερών και πρόστιμο μία οθ. λίρα⁶⁴.

62. Γ. Νάκος, Μια μορφή κοινοτικής-δικαστικής δικαιοδοσίας στο εθιμικό δίκαιο της Θάσου, «Θασιακά» 7(1990-1991), σ. 81-82. Βλ. και Κ. Ι. Χιόνη, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο κατά την τουρκοκρατία, «Θασιακά» 5(1988), σ. 181-182.

63. Κ. Λιγκουρίνος, Η πολιτική κατάσταση του 1885 στη Θάσο, «Θασιακά» 6(1989), σ.119.

64. Γ. Νάκος, Μια μορφή κοινοτικής-δικαστικής δικαιοδοσίας στο εθιμικό δίκαιο της Θάσου, «Θασιακά» 7(1990-1991), σ. 86-87. Βλ. και Κ. Ι. Χιόνη, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο κατά την τουρκοκρατία, «Θασιακά» 5(1988), σ. 183-184, αρ. εγ. 14.

3) Κακοποίηση μητέρας. α) Σε επιστολή του Αυγουστή Γιαννάκη που σώζεται καταστραμμένη φαίνεται κακοποίηση μητέρας από το γιο της: «Επειδή σε *εκακοποίησεν* (πρόκειται για τον αδελφό του Κων/νο) *χωρίς να ηξειρώ...*»⁶⁵.

β) «... *δηλώσαντος του πατρός και της μητρός του ότι τον απέβαλον εκ της οικίας των, διότι ούτος τους εξίβρισε και τους έδειρε πολλάκις...*»⁶⁶.

4) Κακοποίηση συζύγων-γυναικών. α) Σε «*εκκλησιαστικόν διαζευκτήριον γράμμα*» του Μαρωνείας Κυρίλλου αναφέρονται ως λόγοι διαζυγίου το ότι «*η Λασκαρίνα Αναγνώστη Καρχαλέμη... δεν έξει καλώς, δερομένη καθ' εκάστην επί μικρά αιτία υπ' αυτού...*» (του συζύγου της)⁶⁷.

β) Η Ελένη Ζωγράφου ζήτησε με την υπ' αριθ. 53/26-7-1895 αγωγή της διαζύγιο από το σύζυγό της, επειδή συνεχώς την έδεχνε και την έβριζε⁶⁸.

Εντύπωση προκαλεί η τόλμη και το θάρρος των Θασίων γυναικών, οι οποίες δε δίσταζαν να καταγγείλουν το γεγονός –ξυλοδαρμό, κακοποίηση– στις Αρχές και να διεκδικήσουν το δίκιο τους. Αξιοπρόσεκτο επίσης είναι το ότι δικαιώνονταν, αν και δίκαιαν άντρες τις υποθέσεις αυτές.

ΓΑΜΟΣ

α. Ηλικία

Η κόρη της Θάσου όσο είναι ανύπαντρη μένει στο πατρικό της σπίτι και προσφέρει σ' αυτό τις υπηρεσίες της, τις οποίες συνεχίζει στο συζυγικό της σπίτι, όταν παντρευτεί: «... *Τη δε μικρή και ανυπάνδρω Δεσποινιά, τη υπηρετούση αυτήν εισέτι, χορηγεί*» (η γοαία Μαρία, γυνή Αυγουστή παπα-Γιαννάκη και θυγάτηρ παπα-Κωνσταντή)⁶⁹.

Η νύφη έπρεπε να είναι πάνω από 15 χρόνων, ενώ ο υποψήφιος γαμπρός συνήθως πάνω από 18⁷⁰. Η ενηλικίωση κατά τη βυζαντινή νομοθεσία προκειμένου για σύναψη γάμου γινόταν στο 14ο έτος για τα αγόρια και στο 12ο για τα κορίτσια. Έχουμε όμως και περιπτώσεις, σπάνιες βέβαια, γάμων με ανήλικη νύφη, ιδίως όταν είναι ορφανή και οι συγγενείς της θέλουν να απαλλαγούν απ' αυτή το συντομότερο.

65. Κ. Χιώνης, Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμπούλη, «Θασιακά» 8(1992-1993), σ. 180, αφ. εγ. 43.

66. Α. Κομιτζόπουλος, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο (1894-1905), «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 299, αφ. εγ. 14.

67. Κ. Χιώνης, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο κατά την τουρκοκρατία, «Θασιακά» 5(1988), 180-181, αφ. εγ. 2. Βλ. και ενότητα «Διαζύγιο» της ανακοίνωσής μας αυτής.

68. Βλ. Α. Κομιτζόπουλος, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο (1894-1905), «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 282. Βλ. και ενότητα «Διαζύγιο» της ανακοίνωσής μας αυτής.

69. Κ. Χιώνης, Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμπούλη, «Θασιακά» 8(1992-1993), σ. 161, αφ. εγ. 11.

70. Φ. Τριάρχης, Προξενία και αρραβόνες άλλοτε στη Θάσο, «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 483-490.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα «έγγραφο γράμμα» (Ιανουαρίου 1886, Κάστρο)⁷¹, στο οποίο αναφέρεται ότι η νύφη, η οποία ήταν ορφανή, παντρεύτηκε ανήλικη «μη ων (αντί ούσα) εις ηλικίαν τεκνοποίησης». Για το λόγο αυτόν ο θεός της Χ^ηπαπα-Αθανάσιος, ιερομόναχος, ο οποίος την είχε υπό την προστασίαν του, αναλαμβάνει σε περίπτωση μη τεκνοποίησης, αν αυτή πεθάνει πιο μπροστά, να πληρώσει στο γαμπρό 5.000 γρόσια, από την κληρονομιά που σύμφωνα με το νόμο θα περιέλθει σ' αυτόν από τον πατέρα της ανιψιάς του, τον αδελφό του. Είναι ψυχρός και μακάβριος ο υπολογισμός για τα περιουσιακά στοιχεία της ανήλικης κοπέλας στην προκειμένη περίπτωση.

β. Προξενικό

Φυσικά σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής οι νέοι παντρεύονταν με προξενικό. Μερικές φορές προϋπήρχε και κάποια συμπάθεια ανάμεσα στους νέους, όπως φαίνεται και από δημοτικά τραγούδια:

α) «Βρε παλληκαράκι, κι αν μ' αγαπάς,
τι συχνοδιαβαίνεις και δε μιλάς;
Στείλε προξενήτρες στη μάνα μου
και προξενητάδες στο μπάριμπα μου»⁷².

β) «Βουρλίζομαι να σε θωρώ, κόρη μ', σαν μπαίνεις στο χορό».

Μικρές οι κοινωνίες στα χωριά της Θάσου και όλοι γνωρίζονταν μεταξύ τους, γι' αυτό και τα προξενιά τις πιο πολλές φορές ήταν σίγουρο από πριν ότι θα γίνουν αποδεκτά. Προξενιά μπορούσε να στείλει τόσο η οικογένεια του μελλοντικού, όσο και της μελλοντικής. Δε φαίνεται να υπήρχε ειδικό πρόσωπο για προξενήτρα, σίγουρα όμως θα ήταν κάποιες γυναίκες με ιδιαίτερα προσόντα, όπως της πειθούς για παράδειγμα⁷³.

Προξενήτρες δε γίνονταν μόνο ξένες γυναίκες αλλά και συγγενείς και μάλιστα μερικές φορές αυτόκλητες, όπως φαίνεται και στο δημοτικό τραγούδι, όπου προξενήτρα είναι μια παπαδιά. Το τραγούδι παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί σ' αυτό φαίνεται και η ελευθερία με την οποία κυκλοφορεί η γυναίκα της Θάσου, καθώς και η ελευθερία που έχει να συνομιλεί με ξένους άντρες, ακόμη και ναυτικούς⁷⁴.

71. Κ. Χιώνης, Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμιπούλη, «Θασιακά» 8(1992-1993), σ. 177, αρ. εγ. 37.

72. Μ. Ανδρουλάκη, Συμβολή στη μελέτη της θασιακής μουσικής παράδοσης, «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 80. Βλ. και Α. Σπαθοπούλου, Ο γάμος στο Θεολόγο Θάσου, «Θασιακά» 1(1984), σ. 63.

73. Βλ. και Φ. Τριάρχης, Προξενιά και αρραβώνες άλλοτε στη Θάσο, «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 484-490.

74. Μ. Ανδρουλάκη, Συμβολή στη μελέτη της θασιακής μουσικής παράδοσης, «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 92.

γ. Προγαμιαίες δωρεές: Μικρή δωρεά του πεθερού στη νύφη, προίκα κοριτσιατικό, παλληκαριάτικο.

i. Μικρή δωρεά του πεθερού:

Κατά την ώρα του λογοδοσίματος ο πατέρας του γαμπρού δήλωνε μπροστά στους παρισταμένους ότι χαρίζει στη νύφη του, στο όνομά της, ένα μικρό μέρος από τα κτήματά του, π.χ. ένα λιόδεντρο ή κάποιο μικρό λαχανόκηπο.

Πρβλ. και το σχετικό «Χαριστήριο του Γεωργίου Ι. Λαδά εις την νύφη του», που συντάχθηκε στις 31-3-1913 και αναφέρει: «Ο υποφαινόμενος Γεώργιος Ιωάν. Λαδά το εις Κοΐνερα εις θέσιν Σιμιτσή χωράφιον... αποξενούμαι από αυτό και το χαρίζω εις την νύφη μου Μαρούδα... χαρίζω και εν ελαιόδενδρον εις Μανταρή εις του Αν. Τσίπου το χωράφιον. Ουδείς εκ των συγγενών μου έχει το δικαίωμα να τα διαφιλονικήσει και να τα αποσπάσει αυτά από την νύφην μου Μαρούδα, ουδέν δικαίωμα έχει η νύφη μου Μαρούδα μετά τον θάνατόν μου να ζητήσει ανάλογον εκ της κτηματικής περιουσίας»⁷⁵.

ii. Προίκα:

Πριν από το γάμο συντασσόταν το προικοσύμφωνο, το οποίο κατοχύρωνε καταλεπτώς τα είδη της προίκας που έδινε η νύφη και υπογραφόταν από το γαμπρό, τον πεθερό και τους μάρτυρες:

«εν έτος 1864 Φεβρουαρίου 15/ σημειώνω την προίκα της θηγατέρας μου μαρούδας εις τη μισίν τισ/ φουστάνια...»⁷⁶.

«1854 Οκτωβρίου 14: Σημειώνου την προίκα της Ελένης, τα ήτοι ρούχα της δίνω και τα πιάνω όσον/ κοστάρει το πάσα ρουχικόν εις μισήν τιμήν και/ θέλουν λάβει και τα άλλα παιδιά εις αυτήν την τιμήν/ από τα πράγματά μου...»⁷⁷.

«Συμειώνω την πρίκα οπου δίδω εις την θυγατέραν μου Μαρεία τω έτος (1901) Συντεβρίου(28)»⁷⁸.

Σε ένα από τα προικοσύμφωνα αναφέρεται από τη μητέρα και ο λόγος για τον οποίο δίνει την προίκα στην κόρη της: «Διά του παρόντος επισήμιον εγγράφου δηλοποιώ η υποφαινομένη Ελένη Παναγιώτου, μέλλουσα να νυμφεύσω την θυγατέρα μου... δίδω αυτή προς συντήρησίν της και διά μερίδιόν της»⁷⁹.

Εκτός από την προίκα είναι γνωστές στη Θάσο και δυο ειδικές προγαμιαίες δωρεές, το «κοριτσιατικό» και το «παλληκαριάτικο». Και στις δυο περιπτώσεις η συμ-

75. Κ. Χιώνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 4(1987), σ. 127-128.

76. Κ. Χιώνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 151-152.

77. Κ. Χιώνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 151-152.

78. Κ. Χιώνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 171-172, αφ.εγ.

77.

79. Τ. Γριτσόπουλος, Το Αρχείο Μαρίας Σταματίου Λασκαρίδου Ποταμιάς, «Θασιακά» 7(1990-1991), σ. 381-382, αφ. εγ. 49.

φωνία είχε ισχύ αμέσως από τη σύνταξη της πράξης. Τα περιουσιακά που δίνονταν ως κοριτσιάτικο ή παλληκαριάτικο θεωρούνταν προσωπική περιουσία του καθενός και δεν περνούσαν στο μοίρασμα της περιουσίας του ενός ή του άλλου αντίστοιχα.

δ. Γέννα

Η γυναίκα ως έγκυος, «κατάβαρη» σύμφωνα με τη ντόπια διάλεκτο της Θάσου, είχε το σεβασμό όλων και ανάλογες διευκολύνσεις σχετικές με την ασφάλειά της, π.χ. μείωση της αγροτικής εργασίας, προστασία από σήκωμα βάρους, από συγκίνηση κλπ.

Η μαμή, απαραίτητη κατά την ώρα της γέννας, βοηθούσε την έγκυο να γεννήσει το παιδί της, προσφέροντάς της την ασφάλεια, που τις πρόσφεραν οι πρακτικές γνώσεις της, τις οποίες είχε κληρονομήσει πιθανότατα από την προηγούμενη μαμή του χωριού της, η οποία τις πιο πολλές φορές τύχαινε να είναι μητέρα της ή κοντινή συγγενής της. Το έργο της εκτός από τις καθαρά ιατρικές της πράξεις περιβαλλόταν και από ένα πλήθος εθιμικών λειτουργιών και διατυπώσεων.

Η μαμή, που ήταν μοναδική στο χωριό και μερικές φορές εξυπηρετούσε και διπλανά χωριά, κατείχε σημαντική θέση στη θασιακή κοινωνία, μια και παράλληλα με το κυρίως έργο της ήταν και γιάτρισσα γενικά του χωριού της με τις εμπειρικές γνώσεις της και τις πρακτικές επίσης συνταγές της με βότανα, ροφήματα και αλοιφές.

Η φροντίδα για την υγεία και την προστασία της λεχώνας με την κάλυψη των εθίμων κρατούσε 40 μέρες (σαραντισμός) ή αν αυτό ήταν πολύ δύσκολο 20 μέρες (μισοσαραντισμός)⁸⁰.

Η γυναίκα ως λεχώνα, λόγω της φυσικής μετά τη γέννα κατάστασής της, αντιμετωνιζόταν με έναν τρόπο ιδιόρρυθμο, όπως φαίνεται και σε επιστολή, την οποία έστειλε ιερέας του Σωτήρος σε συνάδελφό του και πνευματικό, προκειμένου να ρωτήσει αν είναι σωστό να κοινωνήσει λεχώνα μελλοθάνατη και να την ενταφιάσει κατά τους κανόνες της εκκλησίας:

«Επειδή τα όσα έτη χειροτονήθη(ν) ιερεύς δε συνέβη καμιά λεχώ διά να έλθει εις θάνατον, διά τούτο στέλνω το πιδί επίτηδες, εάν είναι εις νομικά να την κοινωνήσομι και το να έλθει εις την εκκλησίαν η λεχώ, να μοι γράψεις πώς να κάμω...».

Η απάντηση του παπα-Αναστάση στο ίδιο δίφυλλο είναι ενδεικτική της ταχύτητας με την οποία απαντήθηκε η επιστολή και είναι ευτυχώς η πρόποσα:

«Συνάδελφέ μου, άμα λάβεις το παρόν μου, να διατάξεις να την αλλάξουν και ευθύς να την σαραντίσεις και να την μεταλάβεις ευθύς, να μην την υστερήσεις απού του σώμα και αίμα του Χριστού· και αν ακολουθήσει θάνατος, να την κη-

80. Βλ. περισσότερα Φ. Τριάρχη, Η γέννα στα παλιά χρόνια στη Θάσο και έθιμα γύρω απ' αυτήν, «Θασιακά» 7 (1990-1991), σ. 91-98.

α) Η Ελένη Ζωγράφου ζήτησε με την υπ' αριθ. 53/26-7-1895 αγωγή διαζύγιο, γιατί ο άνδρας της συνεχώς την έδεχνε και την έβριζε. Το Δικαστήριο, όμως, για να τους συμβιβάσει «έθεσεν αυτούς εις εξάμηνον απ' αλλήλων τοπικήν διάστασιν μέχρις ου μεταμεληθέντες και εξαναγκασθέντες συμβιβασθώσιν»⁸⁵.

β) Το Δικαστήριο «... προέτρεψε τους διαδίκους Νικόλαο Ιωάννου και Δέσποινα Μαντέχου εις ειρήνευσιν· της συζύγου όμως αρνημένης... ενεκρίθη όπως φυλακισθή η γυνή προσωρινώς εις την οικίαν ενός ιερέως επί τη ελπίδι μεταμελείας»⁸⁶. Μάταια, όμως, λόγω της επιμονής της γυναίκας, γι' αυτό τελικά αποφάσισε τη διάζευξη σε βάρος της γυναίκας λόγω της άρνησής της.

Προσπάθεια διάσωσης του γάμου γίνεται ακόμη και σε περιπτώσεις με αποδεδειγμένες εξωσυζυγικές σχέσεις και μάλιστα και απόκτηση τέκνου «εξ αλλοτρίων σπερμάτων»⁸⁷. Και αυτό γίνεται για να αποφευχθεί η περαιτέρω εξαθλίωση της γυναίκας.

ΕΡΓΑΣΙΑ

Οι γυναίκες στη Θάσο, όπως εξάλλου και σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας, ήταν επιφορτισμένες με το μέγιστο των παιδιών και με τις συνήθειες καθημερινές εργασίες του σπιτιού, οι οποίες και ποικίλες και επίπονες ήταν, μια και έλειπαν από αυτό οι σημερινές διευκολύνσεις. Κουβαλούσαν από τα πηγάδια νερό για τη λάτσα του σπιτιού, μαγείρευαν, ζύμωναν το ψωμί και το έψηναν είτε σε δικούς τους φούρνους είτε σε κάποιον μεγάλο του χωριού με αμοιβή φυσικά.

Από τη μικρή τους ηλικία έπρεπε να μάθουν να γνέθουν, να κλώθουν, να υφαίνουν, γιατί μόνες τους έπρεπε να ετοιμάσουν την προίκα τους, που περιείχε μεταξύ των άλλων και κάθε λογής υφαντά (κλινοσκεπάσματα, καλύμματα δαπέδων, βελόντζες, κιλίμια κλπ.), καθώς και τα υφάσματα-πανιά για τις φορεσιές τους, ανδρικές και γυναικείες.

Ήταν πολύ δύσκολη και χρονοβόρα η δουλειά στον αργαλειό, η οποία μάλιστα προϋπέθετε σκληρή προπαρασκευή μέχρις ότου τα μαλλιά, τα κουρεμένα από τα πρόβατα, πάρουν τη μορφή του νήματος⁸⁸. Γι' αυτό και ήταν πολύ συνηθισμένα τότε τα νυχτέρια, όπως αναφέρεται και σε σχετικό δημοτικό τραγούδι⁸⁹.

85. Α. Κομητόπουλος, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο (1894-1905), «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 282. Βλ. και Κ. Χιώνης, Η απονομή της δικαιοσύνης..., όπ.π.

86. Α. Κομητόπουλος, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο (1894-1905), «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 282. Βλ. και Κ. Χιώνης, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο κατά την τουρκοκρατία, «Θασιακά» 5(1988), σ. 208-210, αφ. εγ. 30, και σ. 206.

87. Α. Κομητόπουλος, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο (1894-1905), «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 283 και σ. 286-288, αφ. εγ. 2.

88. Γιάννης Βαρδαβούλιας, Χαρακτηριστικές λέξεις, παροιμίες και γλώσσα του Θεολόγου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 30.

89. Μ. Ανδρουλάκη, Συμβολή στη μελέτη της θασιακής μουσικής παράδοσης, «Θασιακά» 10(1996-1997), σ. 94.

«Τα κουκούλια της Θάσου» γράφει ο Loher von Franz, «ήταν περιζήτητα και ολοφάνερη ήταν η πρόοδος της μεταξοσκωληκοτροφίας. Οι νοικοκυρές και τα κορίτσια έκλωθαν και ύφαιναν με επιμέλεια τα μαντήλια με κόκκινο γύρο... Επίσης ύφαιναν χροντροφτισμένο λινό ύφασμα».

Εκτός από τις εσωτερικές δουλειές του σπιτιού ασχολούνταν και με εργασίες έξω από το σπίτι. Αυτές καλλιεργούσαν το λαχανόκηπο, που το κάθε νοικοκυριό συντηρούσε, για να εξασφαλίζει τα καθημερινά λαχανικά. Αυτές έβοσκαν τα πρόβατα ή τα κατοίκια του σπιτιού τους, έπαιρναν ενεργό μέρος στη συγκομιδή των ελιών, και μάλιστα αυτές έκαναν το πιο δύσκολο μέρος της εργασίας, μάζευαν το «χαμολόι», τις ελιές που έπεφταν από τα λιόδεντρα, μέχρι που να 'ρθει ο καιρός για το «τίνιαμα»⁹⁰, ενώ εξακολουθούσαν σκυφτές να μαζεύουν τις ελιές που οι άντρες τους έριχναν κάτω κατά τη διάρκεια του «τίνιαματος».

Κάποιες από αυτές εργάζονταν επίσης και στα μεταλλεία Speidel, στη διαλογή⁹¹. Μερικές γυναίκες αναλάμβαναν την περιποίηση ατόμων που ήταν ηλικιωμένα, με αντάλλαγμα την απόκτηση κάποιων περιουσιακών στοιχείων: «... Αφήνω εις την Σωτήρηω, σύζυγον του Παναγιώτου Αναστασίου Κρασιούλη, διά τας περιποιήσεις της ασθενείας μου τα εξής κτήματά μου: ...»⁹², «Ιδού σημειώνω εγώ πάλιν ο γερο-Θεοδόσιος τα όσα θε να δώσω την νύμφη μου Σουλτάνα διά τον κόπο της οπού με κοίταξε χρόνους -25- και υπόφερε πολλά βάσανα εις τα γηρατεία μου. Την δίνου...»⁹³.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ

Οι γυναίκες της Θάσου είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στις διάφορες νομικές διαδικασίες κάνοντας διάφορες συναλλαγές:

1. Είχαν στο όνομά τους περιουσιακά στοιχεία, τα οποία προέρχονταν:

α) από την προίκα τους: «Η υποφαινομένη Ελισάβετ Σπύρου Γεωργίου... παλώ... τα ως προίκα παρά της μητρός μου δοθέντα μοι ελαιόδενδρα...»⁹⁴.

β) από πατρικές και μητρικές δωρεές: «... η γράια Μαρία, γυνή Αυγουστή παπά Γιαννάκη και θυγάτηρ παπά Κωνσταντή... δωρείται... εκ των ιδίων της προικιμάτων και πατρικών και μητρικών πραγμάτων και κτημάτων τα εξής...»⁹⁵, «... επειδή

90. Γιάννης Βαρδαβούλιας, Ένα σύντομο γλωσσάρι, «Θασιακά» 6(1989), σ. 180.

91. Βλ. Γ. Αυγουστήδης, Η εγκατάσταση και λειτουργία της εταιρείας Fr. Speidel στα Λιμενάρια, «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 36.

92. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα των ετών 1769-1909, «Θασιακά» 5(1988), σ. 127, αρ. εγ. 29.

93. Τ. Γριτσόπουλος, Το Αρχείο Μαρίας Σταματίου Λασκαρίδου Ποταμιάς, «Θασιακά» 7(1990-1991), σ. 376, αρ. εγ. 40.

94. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 123-124, αρ.εγ. 8.

95. Κ. Χιόνης, Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμπούλη, «Θασιακά» 8(1992-1993), σ. 161, αρ. εγ. 12.

είμαι ορφανή και πτωχή... τον έδωσα δύο κεφάλια ελαιόδενδρα... άτινα υπάρχουν εδικά μου, πατρομητρικά μου...»⁹⁶, «ειγό ει (α)ργιρί... επούλισα τον μίλο τον πατρικόν μο...»⁹⁷, «... οι ηποφαινομένη λασκαρίνα θηγάτηρ του... έχοντας κτήματα εκ μητρικής μου περιουσίας... τα επόλησα...»⁹⁸.

γ) από συζυγικές διαθήκες: «ηγό ει ορανία γινί του ποτέ μαθιού... επούλισα τα δέντρα... όπο μι άφισι ο άντρας μου εις την διαθήκην από έκαμι...»⁹⁹.

Τα κτήματα των δύο συζύγων, εφόσον αυτοί δεν είχαν αποκτήσει παιδιά, επέστρεφαν μετά το θάνατό τους στο σόι του καθενός από αυτούς αντίστοιχα¹⁰⁰.

2. Τα περιουσιακά τους στοιχεία μπορούσαν να τα πουλήσουν για να καλύψουν διάφορες ανάγκες τους ακόμη και για να πληρώσουν χρέη του συζύγου τους: «εγώ η σουσάνα του γηουργάκι... επούλησα... γήδηα 72... δηά γρώσα -160- ... και τα έδουσα στω χρέως του αντρού μου»¹⁰¹.

3. Τις συναλλαγές τις έκαμναν:

α) μόνες τους: «... οι υποφαινόμενοι λιμουινιά θεομαγής έχω ένα ελαιόδενδρον πατρικόν μου... και... του επώλησα...»¹⁰², «Αννούδα Κωστατή επώλησα εις τον... μία καλίβα εις την Μέση...»¹⁰³, «... η υποφαινομένη Τάρσου Αυγουστή, σύζυγος του Γεωργάκη Τριχά... είχα πουλήσει αυτοθελήτως εις τους αδερφούς Φεδερίκ Σπάιδελ...»¹⁰⁴.

β) από κοινού με τους συζύγους τους: «... ο υποφαινόμενος Σμάρης μετά της γυναικός μου Ελένης... επωλήσαμεν...»¹⁰⁵, «Η... Ελισάβετ Σπύρου Γεωργίου συναινέσει και του συζύγου μου πωλώ...»¹⁰⁶.

γ) με τα παιδιά τους: «... οι υποφαινόμενοι Θεομαγή Σοφούδας γυνή Ι. Πέτρου και ο υιός αυτής... επωλήσαμεν...»¹⁰⁷, «... ομολογό το πως επουλησαμεν εγο η παπα-

96. Κ. Χιόνης, Η πρακτική ιατρική στη Θάσο κατά την τουρκοκρατία, «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 567.

97. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 99, αφ. εγ. 21.

98. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 158, αφ.εγ. 51.

99. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 99, αφ. εγ. 20.

100. Βλ. ενότητα «Προγαμιαίες δωρεές, Κοριτσιάτικο» της ανακοίνωσής μας αυτής.

101. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα των ετών 1731-1885, «Θασιακά» 1(1984), σ. 99, αφ. εγ. 22.

102. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 146, αφ.εγ. 13.

103. Κ. Χιόνης, Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμπούλη, «Θασιακά» 8(1992-1993), σ. 166, αφ. εγ. 8.

104. Γ. Αυγουστήδης, Η εγκατάσταση και λειτουργία της εταιρείας Fr. Speidel στα Λιμενάκια, «Θασιακά» 9(1994-1995), αφ. εγ. 36.

105. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 122, αφ.εγ. 6.

106. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 123, αφ.εγ. 8.

107. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 129, αφ.εγ. 12.

δια η παπασοτηρηνα και τα πεδια μο...»¹⁰⁸.

δ) με τα αδέρφια τους: «...υποφαινομένη (οι) Αδελφή (οι) Μανολίος και ξουχιά Σωτηρίου... επολίσαμεν...»¹⁰⁹.

4. Τα περιουσιακά τους στοιχεία μπορούσαν να τα χαρίσουν: «Η δε λάντα χωράφιον... είναι δωρημένα παρὰ της μακ. μητέρας μας εις τον γνήσιον υιόν του Παππά Ιωάννου αναδεξιμού αυτής, κατά τον προφορικό λόγον αυτής ως μαρτυρεί ο Βασιλικός...»¹¹⁰.

5. Είχαν τη δυνατότητα να πουλούν περιουσιακά στοιχεία νεκρών παιδιών τους, για να συντηρήσουν τα αρφανά εγγόνια τους: «... εγώ η υποφαινομένη... έχων εν αγρόνι ορφανόν από πατέρα και μητέρα και επειδή μην έχοντας τον τρόπον διά να το ζήσω διά τροφήν και λοιπά απεφάσισα και επούλησα εν χωράφιον του αποθανόντος υιού μου διά να ζωοτροφήσω τον υιόν του Ιωάννην...»¹¹¹.

6. Υπέγραφαν ομόλογα και δάνειζαν στα παιδιά τους με ομόλογα και τόκο: «Ομόλογον διά γρόσια...531... υπόσχομαι η υποφαινομένη πληρώσαι τα ανωτέρω χρήματα τη διαταγή της εκκλησίας του αγίου Δημητρίου, άτινα εδανείσθην παρ' αυτής...»¹¹², «Ομόλογον διά μετζίτια αργυρά 50. Ο υποφαινόμενος χρε(ω)στώ πληρώσαι εις την διαταγήν της μητέρας μου... τα ανωτέρω μετζίτια...»¹¹³.

7. Υπέγραφαν διάφορα άλλα έγγραφα:

α) «Ανταλλακτικά»¹¹⁴ ή «Ανταλλαγματικά»¹¹⁵ ή «Ανταλλαγητικά»¹¹⁶, όπως τα έλεγαν: «...αφ' ενός η Αννούδα Σ. Λαμπίρη και αφ' ετέρου η Ελισσάβητ Κ. Τζιάτα συνήψαν την επομένην σύμβασιν ανταλλαγής...»¹¹⁷.

β) «Συμβιβαστικά»: «... η υποφαινομένη Σωτήρω... του λοιπού συμβιβαζόμεθα

108. Κ. Χιώνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 141, αρ.εγ. 7.

109. Κ. Χιώνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 151, αρ.εγ. 22.

110. Κ. Χιώνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 4(1987), σ. 123-124.

111. Κ. Χιώνης, Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμιπούλη, «Θασιακά» 8(1992-1993), σ.167, αρ.εγ. 19.

112. Γ. Βαρδαβούλιας, Το γενεαλογικό δένδρο και το Αρχείο της (θεολογίτικης) οικογένειας Θεμελή, «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 110, αρ. εγ. 12.

113. Κ. Χιώνης, Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμιπούλη, «Θασιακά» 8(1992-1993), σ.178, αρ.εγ. 39.

114. Κ. Χιώνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 4(1987), σ. 117, αρ. εγ. 35.

115. Κ. Χιώνης, Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμιπούλη, «Θασιακά» 8(1992-1993), σ.175, αρ.εγ. 33.

116. Κ. Χιώνης, Το αρχείο της οικογένειας Βαγγέλη Σταμιπούλη, «Θασιακά» 8(1992-1993), σ.181, αρ.εγ. 45.

117. Κ. Χιώνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 4(1987), σ. 120-121, αρ.εγ. 41.

και απέχω των ελαιοδένδρων και του κήπου...»¹¹⁸.

γ) «Μαρτυρικά»: «... εγώ ος Γρέα εις την ηλικίαν και καθός το γνωρίζω βέβαια έχει το ελεύθερον ος τέλιος εξοσιαστής η κυρία αργυρή...»¹¹⁹.

8. Έκαμναν διαθέκεις για να αφήσουν στον άντρα τους τα περιουσιακά τους στοιχεία: «... εγώ η ελένη Γεράκη κόστα την παρούσαν μου τελευταίαν διατίθεμε διαθήκην... αφίνω εις τον σύζυγόν μου Αθανάσιον...»¹²⁰.

9. Όριζαν «διαιτητάς τελεσιδίκους» για διαφορές τους κτηματικές¹²¹.

10. Συμμετείχαν σε ομαδικές αναφορές, όπως αυτές των κατοίκων του Κάστρου (1904 Οκτωβρίου 10 και 1904 Δεκεμβρίου 29) ενάντια στην καταπάτηση των κτημάτων τους από το Speidel¹²².

11. Ο νόμος τους εξασφάλιζε τα περιουσιακά τους στοιχεία, παρέχοντας στα ορφανά τους το δικαίωμα να διεκδικούν τα μητρικά περιουσιακά τους στοιχεία από το δευτεροπαντρεμένο πατέρα τους: «Άναξις/ Τα τέσσερα ορφανά της μακαρί- τριας Λασκαρίνας/ θιγατρός του ποτέ Παναγιώτου δύο αρσενικά και δύο/ θιλικά φθάσαντες εις νόμιμον ηλικίαν ζητή/ παρά του πατρός των Ευαγγελιστή Δημητρί- ου/ δευτερογάμου τα όσα πράγματα έχουν από της/ μητέρας τους κινητά και ακίνη- τα/ Καζαβίτιο Παπαζ Μαχαλάς τη 27 Ιανουαριού/ 1874»¹²³.

12. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ίση αντιμετώπιση των γονέων –πατέ- ρα και μητέρας– στον «Κανονισμόν της Επιτροπής Ορφανών νήσου Θάσου». Για παράδειγμα αναφέρουμε το άρθρ. 4, σύμφωνα με το οποίο μετά «την καταγραφήν και τακτοποίησιν της περιουσίας των εκ πατρός ή μητρός ορφανών» από την Επι- τροπή, καλείται «και ο επιζών γεννήτωρ ... και η περιουσία αφήνεται κατά προτί- μησιν εις την διαχείρισιν του επιζώντος γεννήτορός των, όστις υποχρεούται να δώση έγγραφον υπόσχεσιν εις την Επιτροπήν των Ορφανών ότι θα εκτελή μέχρι κεραίας τας επιβαλλομένας αυτώ υποχρεώσεις... άμια όμως ο τοιούτος έλθη εις δεύτερον γάμον, τότε δεν χαίρει την προτίμησιν ταύτην, αλλ' οφείλει να παραδώ-

118. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα Θασιακά έγγραφα των ετών 1769-1909, «Θασιακά» 5(1988), σ. 210-211, αφ. εγ. 32.

119. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 146, αφ.εγ.

14. Βλ. και Γ. Αυγουσιτίδης, Η εγκατάσταση και λειτουργία της εταιρείας Fr. Speidel στα Λιμενάκια, «Θα- σιακά» 9(1994-1995), σ. 46, αφ. εγ. 5.

120. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 176, αφ.εγ. 21.

121. Κ. Χιόνης, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο κατά την τουρκοκρατία, «Θασιακά» 5(1988), σ. 207, αφ. εγ. 28.

122. Γ. Αυγουσιτίδης, Η εγκατάσταση και λειτουργία της εταιρείας Fr. Speidel στα Λιμενάκια, «Θα- σιακά» 9(1994-1995), σ. 48, αφ. εγ. 8 και σ. 49, αφ. εγ. 10.

123. Γ. Νάκος, Μια μορφή κοινοτικής-δικαστικής δικαιοδοσίας στο εθμικό δίκαιο της Θάσου, «Θα- σιακά» 7(1990-1991), σ. 83, αφ. εγ. 4.

ση αμέσως την των ορφανών περιουσίαν εις την Επιτροπήν»¹²⁴.

13. Κάνουν συναλλαγές για υφαντά, όπως αυτές ανάμεσα στα χωριά Θεολόγος-Καζαβήτι, τα οποία φημίζονται ως τα καλύτερα της Θάσου σ' αυτή τη χρονική περίοδο¹²⁵.

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η επιρροή που άσκησε το Άγιο Όρος με τα πολλά μετόχια του πάνω στο νησί είναι αισθητή στις εκδηλώσεις των θασίων γυναικών, που δείχνουν τη θρησκευτικότητα τους, η οποία μάλιστα πολλές φορές γίνεται θρησκοληψία:

1. Στην καθημερινή ζωή οι θάσιες γυναίκες συμμετείχαν σε κάθε είδους θρησκευτικές εκδηλώσεις: σε αγιαστικές πράξεις από αγιορείτες ιερομονάχους όπως λειτουργίες, ευχέλαια, αγιασμούς, σε εξομολογήσεις, σε λιτανείες, σε τελετές μεταφοράς και προσκυνήματος αγίων λειψάνων στη Θάσο από το Άγιο Όρος, σε πανηγύρια κλπ.¹²⁶ Μάλιστα εκκλησιάζονταν συχνά και γι' αυτό, όταν είχαν οικονομική ευχέρεια, έπαιρναν μέρος σε εκκλησιαστικούς πλειστηριασμούς, προκειμένου να εξασφαλίσουν στασίδι στο γυναικωνίτη της εκκλησίας¹²⁷.

2. Έφτιαχναν μόνες τους και πρόσφεραν στην εκκλησία πρόσφορα και άρτους, καθώς και κάθε λογής τάματα, όπως κρασί και λάδι.

3. Ζύμωναν τη μέρα του Σταυρού (14 Σεπτεμβρίου) ψωμί χωρίς προζύμι, για να επιβεβαιωθεί το ότι φουσκώνει με τη δύναμη του τίμιου ξύλου που έβαλαν μέσα, και το κρατούν το προζύμι όλο το χρόνο.

3. Φρόντιζαν εθελοντικά την καθαριότητα στα ξωκλήσια και στις εκκλησίες και τις πιο πολλές φορές νεωκόροι ήταν γυναίκες¹²⁸.

4. Ενδιαφέρονταν πάρα πολύ για τη μνημόνευση του ονόματός τους, καθώς και συγγενών τους στις ακολουθίες των αγιορείτικων μοναστηριών. Ο πιο συνηθισμένος τρόπος για να το πετύχουν ήταν «η αφιέρωση υλικών πραγμάτων, συνήθως ελαιοδένδρων ή στρεμμάτων γης στην ι. μονή που είχε το μετόχι στο χωριό τους, με σκοπό την εγγραφή των ονομάτων, «ζώντων» και «κεκοιμημένων», στα δίπτυχα ή τις «παρρησίες» και τη μνημόνευσή τους στην Πρόθεση, στη θεία λειτουργία και

124. Τάσος Α. Γριτσόπουλος, Κανονισμός της Επιτροπής Ορφανών της νήσου Θάσου (1874), «Θασιακά» 9 (1994-1995), σ. 145-146.

125. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2 (1985), σ. 165, αρ. εγ. 1.

126. Βλ. σχετικά με την πανήγυρη Γιάνης Βαρδαβούλιας, Χαρακτηριστικές λέξεις, παροιμίες και γλώσσα του Θεολόγου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 27-29.

127. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2 (1985), σ. 182, αρ.εγ. 30.

128. Βλ. και Αρχιμ. Χρυσ. Μαϊδώνη, Η νεομάρτυς αγία Χάιδω από την Χαλκιδική στη Θάσο, «Θασιακά» 10 (1996-1997), σ. 482.

στις διάφορες ιερές ακολουθίες και ιεροτελεστίες»¹²⁹. Για κάθε τέτοια αφιέρωση περιουσιακών στοιχείων –μικρή ή μεγάλη– η αντίστοιχη ι. μονή εξέδιδε ιεροσφράγιστη απόδειξη (ή ένδειξη), την οποία απηύθυνε στις δωρήτριες και τις ενημέρωνε σχετικά¹³⁰. Στις παρακάτω 4 που θα αναφέρουμε φαίνεται το είδος της προσφοράς τους:

α) Αφιέρωση ελαιοδένδρων σε μονές του Αγίου Όρους: «... η κυρία Μαρία εκ της νήσου Θάσου... αφιέρωσεν εις την ιεράν μονήν (Κουτλουμουσιού) ένα ελαιόδενδρον διά ονόματα τρία...»¹³¹.

β) Αφιέρωση ελαιοδένδρων ή «σκαμουνεών» σε εκκλησίες και μοναστήρια της Θάσου: «εγώ η ελένη Γεράκη κόστα... αφίνω κι ένα ελαιόδενδρον εις τον Μιχαήλ Αρχάγγελον... Αφίνω και ένα ελαιόδενδρον εις την Αγία Παρασκευή...»¹³², «... εγώ η δούκηνα της ποτέ σωφιανήνας... εχάρησα... και μισή (σκαμουνέα) εις την αγίαν παρασκευή...»¹³³. «Προσέτι αφίνω και ένα ελαιόδενδρον εις την εκκλησία Αγία Παρασκευή... και μετά τον θάνατόν μου να το λαμβάνη η εκκλησία...»¹³⁴.

γ) Αφιέρωση ολόκληρης περιουσίας ανδρογύνου: «... εις το θείον και παμμέγιστον Μιχαήλ Αρχάγγελον, ήτοι εις την ιεράν μονήν του Φιλοθέου διά να μνημονεύονται εις αυτήν τα ταπεινά και αμαρτωλά ονόματά μας εις αιώνα τον άπαντα...»¹³⁵.

Ιδιαιτερότητα παρουσιάζουν κάποια αφιερωτήρια που γίνονται απευθείας στις εφέστιες εικόνες της Θεοτόκου ή στον προστάτη άγιο του μοναστηριού ή στα σεβάσματά του και όχι στο μοναστήρι, όπως το αφιερωτήριο με το οποίο στις «Ιανουαρίου β' 1815 ο Αναγνωστούδης Δημητρούδης και η Θωμαγή» αφιερώνοντας στην Αγία Ζώνη της Θεοτόκου που βρίσκεται στη μονή Βατοπεδίου, υπογράφουν ως «αδέλφια της Αγίας Ζώνης υποσχόμενα εις τα άνωθεν»¹³⁶.

δ) Προσφορά ελαίου σε σκήτες του Αγίου Όρους: «Περί ελέους. Ιεροσφράγιστος Σκητεωτική απόδειξις... ελάβαμεν παρά της κυρίας Πηνελόπη Γεωργίου 12 οκάδες

129. Νικ. Α. Μιχαλόπουλου, Ιεροσφράγιστες μοναστηριακές αποδείξεις (ενδείξεις) για δωρεές Θασίων, «Θασιακά» 10 (1996-1997), σ. 486-487.

130. Νικ. Α. Μιχαλόπουλου, Ιεροσφράγιστες μοναστηριακές αποδείξεις (ενδείξεις) για δωρεές Θασίων, «Θασιακά» 10 (1996-1997), σ. 488.

131. Νικ. Α. Μιχαλόπουλου, Ιεροσφράγιστες μοναστηριακές αποδείξεις (ενδείξεις) για δωρεές Θασίων, «Θασιακά» 10 (1996-1997), σ. 488.

132. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 176, αρ.εγ. 21.

133. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα των ετών 1731-1855, «Θασιακά» 1(1984), σ. 88, αρ. εγ. 3.

134. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 4(1987), σ. 102.

135. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 5(1988), σ. 106-108, αρ. εγ. 5.

136. Δ. Στρατής, το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος, Καβάλα 1995, σ. 222.

έλαιον και εκατεχωρίσαμεν τα ονόματα κτητορικά εις τον ιερών ναόν της θεοπρομήτορος Αγίας Άννης...»¹³⁷.

ε) Σε εκκλησία των Αγίων Αποστόλων του Καζαβητίου στο τέμπλο αριστερά της Ωραίας Πύλης είναι τοποθετημένη η εικόνα της Σύναξης των Αποστόλων, όπου μεταξύ άλλων αναγράφεται: «... αλλά και η αγία εικόν αυτή των Αγίων Αποστόλων... όλα αυτά εδωρήθησαν παρά του αυτού άρχοντος εις μνημιόσουνν αυτού και συζύγου και τέκνων 1806». Στη δεξιά άκρη του τέμπλου σε μια επιγραφή του ίδιου έτους γράφεται: «Δέησις του δούλου του Θεού Χ^οσταυρόπουλου, σιμβίας και τέκνων αυτών, εν έτη 1806»¹³⁸.

Υπήρχαν όμως και περιπτώσεις κατά τις οποίες γίνονταν αγωγές κατά της εκκλησίας από συγγενείς, οι οποίοι είχαν βλέψεις στην κληροδοτηθείσα περιουσία, προκειμένου να την διεκδικήσουν, όπως στην περίπτωση της εκκλησίας της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Ραχώνι¹³⁹. Δεν έλειπαν επίσης και περιπτώσεις αντιδικίας σχετικά με διεκδίκηση της κυριότητας εκκλησιδίων, όπως αυτού του «Ευαγγελισμού της Θεοτόκου»¹⁴⁰.

Αναφέρεται επίσης άλλη περίπτωση σύμφωνα με την οποία «... η χήρα Αικατερίνη, σύζυγος του μακαρίτου Καραναγνώστου, μετά των τέκνων της εγείρει αγνώστους τη ιερά μονή αξιώσεις κτητορικάς και...»¹⁴¹.

5. Η τέλεση των προσωπικών τους μνημοσύνων φαίνεται επίσης πως τις απασχολούσε πολύ, γι' αυτό και νοιάζονταν να τα εξασφαλίσουν με δωρεές σε συγκεκριμένα πρόσωπα, τα οποία έναντι αυτού του ανταλλάγματος αναλάμβαναν την υποχρέωση της τέλεσής τους: «εγώ η ελένη Γεράκη κόστα... αφίνω εις τον σύζυγόν μου Αθανάσιον το οσπίτιον... και αυτός είναι εις βάρος του να με εκτελέση όλα τα χριστιανικά μνημόσυνά μου...»¹⁴².

6. Στις διαθήκες έβαζαν το Θεό, την Παναγία ή και άλλους αγίους ως μάρτυρες και τιμωρούς αυτού ο οποίος θα επιχειρούσε να αθετήσει κάποιον όρο τους: «εγώ η λασκαρίνα παρασχούδινα... την παρούσαν μου τελευταίαν διατίθεται διαθήκην... όστις δε επιχειρήση να αθετήση ή να παρασαλεύη αυτήν εις το παραμικρόν, να έχη

137. Τ. Γριτσόπουλος, Το Αρχαίον Μαριάς Σταματίου Λασκαρίδου Ποταμιάς, «Θασιακά» 7(1990-1991), σ. 386, αφ. εγ. 56.

138. Κ. Χιόνης, Οι παλιές εκκλησίες της Θάσου, εφ. «Ταχυδρόμος» Καβάλας, αριθ. φ. 11620/16-10-1973 έως 11623/19-10-1973.

139. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 5(1988), σ. 200-201, αφ. εγ. 22.

140. Κ. Χιόνης, Η απονομή της δικαιοσύνης στη Θάσο κατά την τουρκοκρατία, «Θασιακά» 6(1989), σ. 207.

141. Ν. Τσιλογεώργης, Το μετόχι της μονής Ιβήρων στο Κάστρο, «Θασιακά» 10 (1996-1997), σ. 708, αφ. εγ. 6.

142. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 175-176, αφ.εγ. 21.

τον Θεόν τον απροσώποληπτον κριτήν αντίδικον εν ημέρα κρίσεως...»¹⁴³.

7. Έκαμναν αγοραπωλησίες με μοναστήρια: «... ο τε κύριος Αυγουστής Βασιλείου και η σύζυγός του Αναστασία Μιχαήλ... επώλησαν... εις την... ιεράν μονήν των Ιβήρων...»¹⁴⁴.

8. Δανείζονταν χρήματα από την εκκλησία με τόκο υπογράφοντας ομόλογα: «Ομόλογον διά γρόσια πεντακόσια.. υπόσχομαι η υποφαινομένη πληρώσαι τα ανωτέρω χρήματα τη διαταγή της εκκλησίας... άτινα εδανείσθην παρ' αυτής...»¹⁴⁵.

9. Κάποιες γυναίκες στο τέλος της ζωής τους κείρονταν μοναχές αγιορείτικων μοναστηριών παρακινήμενες μάλλον από μοναχούς των μετοχίων και κυρίως αυτούς που ήταν πνευματικοί εξομολόγοι τους, όπως φαίνεται και από τα αφιερωτήρια των περιουσιών τους στην αντίστοιχη μονή. Βέβαια οι μοναχές αυτές δεν πήγαιναν στο μοναστήρι, αφού απαγορεύεται η πρόσβαση γυναικών στο Άγιο Όρος.

Έναντι αυτής της κουράς και του «αφιερωτικού» των μοναχών το μοναστήρι αναλάμβανε εφ' όρου ζωής τα ανάλογα έξοδά τους για την καλογερίστικη συντήρησή τους, «και μετά την αποβίωσίν (τους) τα μνημιόσινά (τους) πληρέστατα».

Παραθέτω αποσπάσματα από το αφιερωτικό της μοναχής Λεοντίας, που βρίσκεται αδημοσίετο στον αρχειακό φάκελο της μονής Βατοπεδίου για το μετόχι του Βουλγάρου¹⁴⁶.

«Διά του παρόντος μου αφιερωτικού και αποδεικτικού γράμματος δήλον γίνετε πως εγώ η λασκαρίνα από χωρίον της νήσου Θάσου βουλγάρον καλουμένην, θυγάτηρ του ποτέ μακαρίτη μανόλι, και γινή χρηματίσασα του κωνσταντή καρά ιωάννη, η νυν διά του θείου και αγγελικού σχήματος ονομασθήσα λεοντία μοναχή, πληρεξουσία και κυρία υπάρχουσα του εαυτού μου και των κτημάτων μου απάντων κινητών και ακινήτων... ταύτα καθ' εαυτήν επί πολύν χρόνον διαλογιζομένη εξομολογηθείσα πολλάκις απεφάσισα να γίνω μοναχή... όθεν και προσελθούσα εις τους αγίους πνευματικούς πατέρας της ιεράς μονής του βατοπαιδίου εδεήθην αυτών να με κουράσωσιν εις καλογραίαν και να με ενδύσωσι το μοναχικόν σχήμα· και επειδή αναφερθείσα η γνώμη μου εις την ιεράν και σεβασμίαν μονήν ενεκρίθη, ενδύωμαι αυτό το μοναχικόν σχήμα παρά του πνευματικού μου πατρός... διδαχθείσα παρ' αυτών τα του πνευματικού επαγγέλματος και διατί γέγονα μοναχή και αδελφή του ιερού μοναστηρίου μου βατοπαιδίου... εις το οποίον... αφιαιρώ άπασαν την περιουσίαν μου, τα τε κινητά δηλαδή και ακίνητα... εγώ δε

143. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 154-155, αρ.εγ. 30. Βλ. και σ. 175-176, αρ. εγ. 21.

144. Ν. Τσιλογεώργης, Το μετόχι της μονής Ιβήρων στο Κάστρο, «Θασιακά» 10 (1996-1997), σ. 702-704, αρ. εγ. 2.

145. Γ. Βαφδαβοΐλιας, Το γενεαλογικό δένδρο και το Αρχείο της (θεολογίτικης) οικογένειας Θεμελή, «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 110, αρ. εγ. 12.

146. Δ. Στρατής, Το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος, Καβάλα 1995, σ. 207-211.

ως συναδελφή του μοναστηρίου μου αφίνω τον εμαυτόν μετά Θεόν εις την αδελφικήν πρόνοιαν της εν χριστώ αδελφότητός μου, όπως φροντίζει αδελφικώς, και διά την οικονομίαν της ζωής μου, και διά τα πνευματικά μου... ήτις δε η αδελφότης μου θέλει αποστέλλει προς εμέ κατ' έτος... διά χαρτζηλίκι μου και... διά ζωοτροφίαν μου... και άλλα όμοια αναγκαία εις οικονομίαν μου καλογερικήν, και... άχρι της προτελειώσεως της προσκαίρου ταύτης ζωής μου· προ δε πάντων και υπέρ πάντων τας αγίας της ευχάς... και μετά την αποβίωσίν μου θέλει εκτελεί και μνημόσυνά μου πληρέστατα... , αωιζ' μαρτίου».

Παρόμοιο «αφιερωτικό» στην ίδια μονή μας πληροφορεί για την κουρά της μοναχής Ελισάβετ, όπως αυτή μετονομάστηκε από Ελένη, από το χωριό Βουλγάρο το 1841¹⁴⁷. Επίσης από έγγραφο της μονής Διονυσίου μαρτυρείται η κουρά της «φιλοκκλησίας μοναχής» το 1615¹⁴⁸.

Αναφορές σε καλόγριες έχουμε και σε δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου:

«εγώ η λασκαρίνα καλογρηά ότι επούλησα τον νόν μου...»¹⁴⁹.

«εδώσαμεν το παρόν γράμμα εις ένδειξιν και βεβαίωσιν, και εδόθη εις τας τιμίας χείρας της κυράς καλογραιάς Λαυρεντίας, το οποίον γράμμα εδόθη εις τα χείρας των παιδίων...»¹⁵⁰.

«Διά του παρόντος γράμματος ομολογώ εγώ η καλογρηιά Ηρατουδή...»¹⁵¹.

«... Λαυρεντία μοναχή του ποτέ Γιάννη Δημητρακούδη γυνή υπόσχομαι...»¹⁵².

ΗΘΙΚΗ ΤΩΝ ΘΑΣΙΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Η κοινωνία της Θάσου φαίνεται ότι είχε αρχές, οι οποίες προστάτευαν την οικογένεια και τους θεσμούς της. Ωστόσο μερικές φορές κάποιοι παρεξέκλιναν. Στις μικρές κοινωνίες γίνονται γνωστές αυτές οι συζυγικές παρεκτροπές, με συνέπειες άσχημες κυρίως για τη γυναίκα πρωταγωνίστρια. Εκτός από τα δυσμενή σχόλια του κόσμου, πολλές έφτασαν στα δικαστήρια και άλλες έγιναν θέμα σάτιρας, όπως φαίνεται σε δημοτικά τραγούδια π.χ. «Λάχανα του Δημήτρη κι αβγά του σιβνταλή», το οποίο σατιρίζει ένα σχετικό γεγονός¹⁵³ και σε ποιήματα του Πραβινού ποιητή

147. Δ. Στρατής, Το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος, Καβάλα 1995, σ. 211.

148. Δ. Στρατής, Το νησί της Θάσου και το Άγιον Όρος, Καβάλα 1995, σ. 67-68 και σ. 211.

149. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα δικαιοπρακτικά έγγραφα της Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 168, αφ. εγ. 7.

150. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα Θασιακά έγγραφα των ετών 1769-1909, «Θασιακά» 5(1988), σ. 104, αφ. εγ. 1.

151. Κ. Χιόνης, Ανέκδοτα Θασιακά έγγραφα των ετών 1769-1909, «Θασιακά» 5(1988), σ. 104-105, αφ. εγ. 2.

152. Γ. Βαρδαβούλιας, Το γενεαλογικό δένδρο και το Αρχείο της (θεολογίτικης) οικογένειας Θεμελή, «Θασιακά» 9(1994-1995), σ. 106-107, αφ. εγ. 7.

153. Κ. Δ. Τσιάτας, Δημοτικά τραγούδια Θεολόγου Θάσου, «Θασιακά» 2(1985), σ. 63-64, αφ. εγ. 4.

Ανδρίκου Βέττα¹⁵⁴. Στο ποίημα με τίτλο: «Ο έρωσ στα γεράματα» σατιρίζονται οι εξωσυζυγικές σχέσεις μιας γυναίκας Θάσας, η οποία, αν και παντρεμένη με παιδιά, άφησε τον άντρα της στο χωριό της και συζούσε μ' ένα γέρο στην Καβάλα. Παρόμοιο θέμα διαπραγματεύεται ο Α. Βέττας και στο ποίημά του με τίτλο: «Μια αρραβώνα». Και ένα άλλο ποίημά του με τίτλο: «Τραγικό συμβάν εν Θάσω κατά το 1861» και υπότιτλο «Η ύπανδρος Σταλιώ και ο εραστής αυτής Αλέξης νυμφευμένος» έχει θέμα του εξωσυζυγικές σχέσεις στη Θάσο, οι οποίες καταλήγουν σε δράμα.

Η φράση «ου γι άντρασιμ στ' Αγιόρους, να κι γω η καημέν'» με την κυριολεκτική ή μεταφορική σημασία της εξασφαλίζει «άλλοθι» για κάποιες γυναίκες σε ζητήματα σεξουαλικής συμπεριφοράς. Η ίδια φράση, που λέγεται περιπαιχτικά, φανερώνει την απαγόρευση από τη θασιακή κοινωνία της εξωσυζυγικής σχέσης για τη γυναίκα¹⁵⁵.

Συνοψίζοντας μπορούμε να επισημάνουμε ότι σε μια εποχή που η γυναίκα στα περισσότερα μέρη του κόσμου ήταν καταπιεσμένη και βρισκόταν σε μειονεκτική θέση, σε μια εποχή που οι συνθήκες γενικά της ζωής των σκλαβωμένων Ελλήνων ήταν πολύ άσχημες, η θέση της γυναίκας της Θάσου σε γενικές γραμμές ήταν καλή.

Η ύπαρξη ενός νομικού πλαισίου που αναγνώριζε τη γυναίκα ως αυτεξούσια οντότητα και της επέτρεπε μόνη της να εκπροσωπείται και να διεκδικεί τα δικαιώματά της σχεδόν ισότιμα με τον άντρα, είναι αξιοσημείωτη και αποτελεί δείγμα πολιτιστικής προοδευτικότητας της τοπικής κοινωνίας.

Γι' αυτό και η γυναίκα της Θάσου μπορούσε να νιώθει ασφαλής και να κινείται ελεύθερα μέσα σε μια κοινωνία, η οποία τη σεβόταν, την εκτιμούσε και είχε φροντίσει να είναι νομικά κατοχυρωμένα τα δικαιώματά της.

154. Ανδρίκου Βέττα, Σένα τα λέω πεθερά για να τ' ακούη η νύφη, ήτοι ποιητικά παίγνια, Κωνσταντινούπολη 1899.

155. Γ. Βαρδαβούλιας, Χαρακτηριστικές λέξεις, παροιμίες και γλώσσα του Θεολόγου, «Θασιακά» 3(1986), σ. 61.